

W poszukiwaniu
podstaw
libertarianizmu

DARIUSZ JURUŚ

W poszukiwaniu
podstaw
libertarianizmu

W PERSPEKTYWIE
ROTHBARDOWSKIEJ
KONCEPCJI WŁASNOŚCI

UNIwersytet ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Kraków 2012

Copyright by Uniwersytet Śląski w Katowicach

Opinia wydawnicza:
prof. dr hab. Justyna Miklaszewska
prof. dr hab. Bogdan Szlachta

Redakcja: Monika Łojewska-Ciępka

Korekta: Magdalena Hoły-Łuczaj

Projekt okładki: Alina Mokrzycka

Skład i łamanie: Józef Paluch

Na okładce wykorzystano reprodukcję:
Hopper, Edward (1882-1967): The Lighthouse at Two Lights, 1929.

New York, Metropolitan Museum of Art.

Oil on canvas, H. 29-1/2, W. 43-1/4 in.

(74.9 × 109.9 cm).

Hugo Kastor Fund, 1962.

Acc.n.: 62.95 © 2012.

Image copyright The Metropolitan Museum of Art/Art Resource/Scala,
Florence

Książka finansowana przez Uniwersytet Śląski
i Polsko-Niemieckie Towarzystwo Akademickie w Krakowie

ISBN 978-83-7638-211-1

Księgarnia Akademicka
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel./faks 43-127-43, 42-210-33 w. 11-67
akademicka@akademicka.pl
www.akademicka.pl

Spis treści

Wstęp	7
Rozdział I.	
Własność	39
1. Własność i prawa własności.....	39
2. Geneza praw własności.....	44
2.1. Teorie projekcji	46
2.1.1. Teoria pierwotnego zawłaszczenia w wyniku przyswojenia	46
2.1.2. Teorie zawłaszczenia w wyniku pracy	54
2.2. Teorie konwencjonalistyczne	55
2.2.1 Hobbes	56
2.2.2. Hume	58
3. Tradycyjne koncepcje uzasadnienia praw własności	59
3.1. Uzasadnienie teologiczne.....	60
3.2. Uzasadnienie perfekcjonistyczno-naturalistyczne	63
3.3. Uzasadnienie konwencjonalistyczne	70
4. Własność a osoba	72
Rozdział II.	
Własność w koncepcji Murraya N. Rothbarda.....	77
1. Geneza i uzasadnienie prawa własności	77
2. Absolutny charakter prawa własności	81
3. Rothbardowska koncepcja osoby	89

Rozdział III.	
Prawo naturalne a własność	101
1. Rothbard a prawo naturalne	101
2. Prawo naturalne i własność w koncepcji Tomasza z Akwinu	110
3. Współczesne interpretacje prawa natury w kontekście własności	114
3.1. Własność w koncepcji Henry'ego Veatcha	116
3.2. Własność w koncepcji Johna Finnis'a	119
Rozdział IV.	
Austriacka szkoła ekonomiczna	125
1. Prekursorzy	126
2. Metoda	142
3. Prakseologia jako teoria ludzkiego działania.....	147
4. Teoria wartości	154
Rozdział V.	
Indywidualistyczny anarchizm Lysandera Spoonera	165
1. Prawo naturalne.....	166
2. Własność	170
3. Państwo	179
Rozdział VI.	
Locke a Rothbard – koncepcje własności	193
Rozdział VII.	
Współczesne, nielibertariańskie teorie własności	235
1. John Christman – krytyka liberalnego właścicielstwa	237
2. Pluralistyczna koncepcja własności Stephena Munzera	249
3. Koncepcja autonomicznego właścicielstwa Jamesa Grunebauma	258
4. „Moralistyczna” koncepcja praw własności Lawrence'a Beckera	264
5. Egalitarystyczna koncepcja własności Jeremego Waldrona	268
6. Gerald A. Cohen – neomarksistowska koncepcja własności	274
7. Podsumowanie	283
Zakończenie	291
Bibliografia	301
Indeks nazwisk	315
Indeks rzeczowy	319

Wstęp

Libertarianizm, nie będąc jednym z głównych kierunków we współczesnej filozofii politycznej, stopniowo acz wyraźnie zaznacza swoje miejsce w obszarze refleksji filozoficzno-społecznej. Rosnące zainteresowanie tym kierunkiem idzie w parze z pojawiającą się w coraz większych ilościach, także w języku polskim, literaturą przedmiotu.

Praca niniejsza uzupełnia tę literaturę o rozważania teoretyczne dotyczące podstaw libertarianizmu. Nie będzie ona jednak rozprawą o szeroko pojętym libertarianizmie, lecz o podstawach tego kierunku rozumianego w wąskim sensie¹. Nie będzie ona także przeglądem – choć i taki się pojawi – stanowisk, które zwykło się nazywać lub utożsamiać z libertarianizmem. Celem, który nam przyświecał, było zdefiniowanie libertarianizmu w wąskim sensie² poprzez wskazanie na jego podstawy, a zarazem źródła. Sąd

¹ Praca będzie więc swego rodzaju odpowiedzią na tekst T. Nagela *Libertarianism Without Foundations*, „Yale Law Journal” 1975, nr 85, s. 136-149.

² Nie odmawiamy jednak innym prawa do posługiwania się terminem „libertarianizm” w odniesieniu do poglądów takich filozofów, jak np. Ayn Rand czy Robert Nozick. Warto jednak zaznaczyć, że ani Rand, ani Nozick nie identyfikowali się z libertarianizmem. Rand określała się jako radykalna zwolenniczka kapitalizmu, a tym samym odżegnywała się od libertarianizmu, który utożsamiała z anarchizmem. Pisała: „(...) jestem głęboko przeciwna temu, co dzisiaj nazywa się libertarianizmem i teoriom dr. Murraya Rothbarda. Tak zwani libertarianie są moimi otwartymi (*avowed*) wrogami (...)” (zob. *Letters of Ayn Rand*, ed. M.S. Berliner, New York 1997, s. 664, cyt. za: C.M. Sciabarra, *Total Freedom*, Pensylwania 2000, s. 327, przyp. 23). Robert Nozick z kolei pisał w swoim jedynym dziele na temat libertarianizmu: „(...) spory z Bruce'em Goldbergiem skłoniły mnie do potraktowania poglądów libertariańskich wystarczająco poważnie, by pragnąć je obalić, a przez to do głębszych nad nimi studiów [podkr. D.J.]” (zob. R. Nozick, *Anarchia, państwo, utopia*,

też nie będziemy tu porównywać libertarianizmu z innymi, bliższymi mu i dalszymi współczesnymi kierunkami, wychodząc z założenia, że najpierw należy określić, czym jest libertarianizm w wąskim tego słowa znaczeniu, a dopiero potem porównywać go z innymi stanowiskami. Mając też świadomość, iż nazwą „libertarianizm” określa się zarówno poglądy Karla Hessa, członka Czarnych Panter³, jak i noblisty Friedricha Augusta von Hayeka, nie będziemy poszukiwać elementów wspólnych między stanowiskami określanymi mianem „libertarianizm”. Nie będziemy więc, jak czyni to np. Boaz, definiować libertarianizmu enumeratywnie, wyliczając elementy składające się na ten pogląd⁴. Odwołując się do pojęcia własności⁵, proponujemy natomiast definicję libertarianizmu w wąskim sensie.

Skoncentrowanie uwagi na kwestii własności wynika z naszego przekonania, że stosunek do niej stanowi nie tylko wyznacznik libertarianizmu w ścisłym tego słowa znaczeniu, lecz również kryterium demarkacji stanowisk w filozofii politycznej⁶. Własność uznaliśmy za kryterium wyróżnia-

przeł. P. Maciejko, M. Szczubińska, Warszawa 1999, s. 14). Chcąc za wszelką cenę bronić przypisywanych Nozickowi libertariańskich poglądów, można by na podstawie tych słów stwierdzić, że wprawdzie chciał on obalić libertarianizm, lecz ponieważ mu się to nie udało, zmuszony był do przyjęcia stanowiska libertariańskiego. Sam Nozick nie daje jednak żadnych podstaw, by tak twierdzić. Powołując się na dzieła myślicieli odwołujących się do tradycji prywatnych stowarzyszeń ochrony (L. Spooner, B.R. Tucker, D. Friedman, M.N. Rothbard), Nozick zastrzega jednak: „żadne [z tych stanowisk – D.J.] nie skłoniło mnie do zmiany poglądów, które tu przedstawiam” (*ibidem*, s. 390). Zob. także: D. J u r u s, *Czy Robert Nozick był libertarianinem?*, „Principia. Pisma koncepcyjne z filozofii i socjologii teoretycznej” 2005, t. 41-42, s. 233-260.

³ Radykalne lewicowe ugrupowanie, walczące o równouprawnienie Czarnych.

⁴ Zob. D. Boaz, *Libertarianizm*, przeł. D. J u r u s, Poznań 2005, s. 30-34; M. Modrzejewska, *Libertariańskie koncepcje jednostki i państwa*, Kraków 2010, s. 22. Metoda enumeracyjna w przypadku definiowania libertarianizmu przypomina sieć tkaną tak gęsto, że wpada w nią prawie wszystko, na co zostanie zarzucona. Dlatego też definicja ta obejmuje zarówno obiektywistów, subiektywistów, jak i relacjonistów; arystotelików i kantystów; utilitarystów, kontraktualistów i zwolenników prawa natury; zwolenników anarchizmu oraz państwa (minimalnie) opiekuńczego. W konsekwencji libertarianinem okazuje się być zarówno np. zwolennik anarchokapitalizmu Rothbard, jak i zwolennik „państwa minimalnie opiekuńczego” Hayek, któremu naszym zdaniem bliżej do liberała Rawlsa niż do Rothbarda (zob. T. Tełk, *Koncepcje państwa we współczesnym libertarianizmie*, Warszawa 2006, s. 82, tab. 1). H.H. Hoppe koncepcję Hayeka nazywa nawet socjaldemokratyczną (zob. H.H. Hoppe, *F.A. Hayek on Government and Social Evolution: A Critique*, „The Review of Austrian Economics” 1994, t. 7, nr 1, s. 67).

⁵ Pojęcie to, jak zauważył David Friedman, na poziomie operacyjnym zrozumiałe jest nawet dla trzylatka, natomiast na poziomie koncepcyjnym – prawie dla nikogo (zob. D. Friedman, *Machinery of Freedom*, La Salle 1973, s. 6).

⁶ Obierając własność jako kryterium demarkacji, wyróżniliśmy następujące stanowiska w filozofii polityki: amoralistyczny anarchizm (Max Stirner), moralistyczny anarchizm

jące libertarianizm w wąskim sensie, gdyż – jak się wydaje – ani kategoria wolności, ani równości (skądinąd zawłaszczone, odpowiednio przez liberalizm i marksizm wraz z jego odmianami) nie nadają się do precyzyjnego wyodrębnienia tego stanowiska⁷.

Własność – w interesującym nas filozoficzno-politycznym kontekście – wydaje się poprzedzać wolność. Wyznacza ona bowiem granice wolności, kiedy oznacza władzę panowania nad rzeczami przynależącymi jednostce z natury (*suum*), które – nie należąc do innych – są często przedmiotem ich pragnień. Naruszenie wolności oznacza w tym wypadku pozbawienie kogoś czegoś z jego *suum*. Ponieważ pojęcie tego, co komuś przynależy, nie ogranicza się jedynie do rzeczy materialnych, lecz obejmuje także pojęcie wolności, pogwałcenie tej ostatniej, rozumianej np. jako wolność słowa, będzie *de facto* naruszeniem czyjejs własności. Takie prawo oznacza bowiem możliwość wypowiedzania swoich myśli, a więc dysponowania nimi i swoim ciałem: głosem lub ręką⁸.

Definiowanie libertarianizmu poprzez odwołanie się do pojęcia wolności może spowodować, niebezpieczne naszym zdaniem, łączenie szeroko rozumianego libertarianizmu z liberalizmem. Tak czyni np. John Gray, który jako przedstawiciele tradycji liberalnej wymienia Locke’a, Kanta i Milla, ale także Keynesa i Rawlsa oraz Hayeka i Nozicka⁹. Przy takim rozumieniu liberalizmu Nozick może okazać się jedynie bardziej radykalnym kontynuatorem Rawlsa, a Hayek następcą Milla czy Keynesa¹⁰. Wydaje się także, że definiowanie libertarianizmu poprzez odwołanie się do tzw. wolności negatywnej i, w konsekwencji, do praw negatywnych, też nie jest do końca zadowalające, gdyż może prowadzić do utożsamienia wolności z własnością¹¹.

(Murray N. Rothbard), moralistyczny minarchizm (Robert Nozick), utilitarystyczny minarchizm (Ludwig von Mises), utilitarystyczny liberalizm (Friedrich von Hayek), socjalistyczny liberalizm (John Rawls), socjalizm i komunizm (zob. D. J u r u s, *Wokół własności – próba uporządkowania stanowisk w filozofii politycznej*, „Analiza i Egzystencja” 2007, nr 5, s. 159-178).

⁷ A. Sen uważa, że pojęcia wolności i równości są ze sobą ściśle skorelowane, a jakkolwiek próba ich rozdzielenia musi okazać się błędną. Przeciwwstawianie tych dwóch kategorii nazywa „błędem kategoriałnym” (zob. A. Sen, *Nierówności. Dalsze rozważania*, przeł. I. Topińska, Kraków 2000, s. 37).

⁸ Zob. J. Narveson, *The Libertarian Idea*, Philadelphia 1988, s. 66.

⁹ Zob. J. Gray, *Liberalizm*, przeł. R. Dzubecka, Kraków 1994, s. 9.

¹⁰ Co oczywiście, zważywszy na polemikę Nozicka z Rawlsem czy Hayeka z Millem (i Keynesem), wydaje się całkowicie nieuzasadnione.

¹¹ Zob. poniżej s. 16.

Pojęcie własności wydaje się także pierwotne w stosunku do pojęcia sprawiedliwości¹². W klasycznej maksymie *suum quidque cuiusque sit / cum iusque tribuere* – każdemu to, co mu się należy, przedmiotem sprawiedliwości jest „coś”, a więc jakaś rzecz (czy też tytuł do niej), która ma w pewien (sprawiedliwy) sposób przynależeć do kogoś. Zatem ten ktoś ma stać się prawowitym posiadaczem *resp.* właścicielem owej rzeczy czy tytułu do niej. Za takim rozumieniem sprawiedliwości zdaje się opowiadać także Kant, który pisze: „Zaprowadź taki stan, w którym własność każdego człowieka może być zabezpieczona przed każdym innym”¹³.

Uznając własność za podstawę naszych rozważań o libertarianizmie, nie twierdzimy, że da się ją wyizolować spośród takich pojęć, jak wolność, równość czy sprawiedliwość¹⁴. Zakładamy jednak, że w definiowaniu libertarianizmu bardziej adekwatną od perspektywy wolności, równości czy sprawiedliwości będzie perspektywa własności. Odwołując się do pojęcia własności, zdefiniujemy libertarianizm w wąskim sensie jako stanowisko, którego fundament stanowi absolutne prawo własności oraz: (i) na poziomie etycznym – doktryna prawa naturalnego; (ii) na poziomie ekonomicznym – teoria austriackiej szkoły ekonomicznej; (iii) na poziomie politycznym – XIX-wieczny anarchistyczny indywidualizm Lysandera Spoonera. Będziemy twierdzić, że te trzy połączone ze sobą tradycje – wraz z koncepcją absolutnego prawa własności – stanowią teoretyczną podstawę libertarianizmu w wąskim sensie¹⁵.

¹² „Gdzie nie ma własności, tam nie ma również bezprawia”, pisze J. Locke, *Rozważania dotyczące rozumu ludzkiego*, przeł. B.J. Gawecki, Warszawa 1955, ks. IV, rozdz. III, par. 18, s. 231.

¹³ I. Kant, *Metafizyczne podstawy nauki prawa*, przeł. W. Galewicz, Kęty 2006, s. 49.

¹⁴ Przykładowo, relacja między wolnością a własnością polegałaby na tym, że jednostka ma absolutną wolność w dysponowaniu swoim ciałem i jego wytworami, czyli swoją własnością. Wolność byłaby jednak ugruntowana we własności (zob. M.N. Rothbard, *Etyka wolności*, przeł. J. Woziński, J.M. Fijor, Warszawa 2010, s. 125). Takie bezpośrednie powiązanie między własnością a wolnością dostrzega też Frédéric Bastiat, który pisał, że wolność i właścicielstwo są jednym i tym samym, gdyż tym, co czyni człowieka właścicielem rzeczy, które ma do zaoferowania, jest prawo i możliwość dysponowania nimi według własnego uznania (zob. F. Bastiat, *Property and Plunder*, [w:] *Selected Essays on Political Economy*, ed. G.B. de Huzar, New York 1975, s. 171). Podobne stanowisko zajmuje Lord Acton, który głosi, że „(...) naród przeciwny instytucji własności prywatnej pozbawiony jest pierwszego warunku wolności” (zob. J.E.E. Dalberg-Acton, *History of Freedom: The History of Freedom and Other Essays*, ed. J.N. Figgis, R.V. Laurence, London 1907, s. 297, cyt. za: F.A. Hayek, *Konstytucja wolności*, przeł. J. Stawiński, Warszawa 2006, s. 148).

¹⁵ Odwołując się do obrazowego porównania zaczerpniętego z filozofii nauki, moglibyśmy powiedzieć, że rdzeniem libertarianizmu w wąskim sensie jest koncepcja absolutnych

Uznając trzy wymienione przez nas teorie za podstawę libertarianizmu w wąskim sensie, nie będziemy oczywiście utrzymywać, że doktryny te związane są wyłącznie z libertariańską filozofią polityczną. Tak oczywiście nie jest, gdyż, po pierwsze, nie każdy zwolennik doktryny prawa naturalnego (w takiej czy innej wersji) musi opowiadać się za którąś z pozostałych doktryn (albo nie wchodzi one w zakres jego zainteresowań, albo jest on zwolennikiem innej koncepcji, np. utylitaryzmu w etyce czy keynesizmu w ekonomii). Po drugie, nawet opowiedzenie się za dwiema dowolnymi doktrynami z powyższego zestawienia nie czyni jeszcze libertarianina ze zwolennika któregoś z tych stanowisk. Co więcej, teoretycznie można być nawet zwolennikiem doktryny prawa natury, teorii ekonomii szkoły austriackiej i anarchizmu Spoonera, a jednocześnie, negując absolutność prawa własności, nie być libertarianinem w zdefiniowanym przez nas sensie. Trzy teorie są więc niezbędnymi wymiarami (etycznym, ekonomicznym i politycznym) libertarianizmu w wąskim sensie, w których przejawiać się ma absolutność prawa własności.

Wymienione przez nas tradycje mają swoje odbicie w poglądach Muraya Newtona Rothbarda, którego koncepcja własności będzie stanowiła oś naszych rozważań¹⁶. Będą się one koncentrować wokół jego teorii z kilku powodów. Po pierwsze dlatego, iż Rothbard opowiada się za absolutnym prawem własności, doktryną prawonaturalną, austriacką szkołą ekonomiczną i indywidualistycznym anarchizmem. W stosunku do absolutnego prawa własności stwierdzał, że „każdy człowiek posiada absolutne prawo kontrolowania i posiadania swego ciała oraz takie samo prawo w stosunku do nieużywanych zasobów ziemi, które znajduje i przekształca”¹⁷. Odnosząc się do doktryny praw naturalnych, pisał natomiast: „Zajmijmy się teraz prawem naturalnym, które w takiej czy innej formie stanowiło i stanowi fundament dla większości libertarian”¹⁸. Na temat austriackiej szkoły ekonomicznej Rothbard wypowiadał się w następujący sposób: „Mam zamiar uczynić moją książkę [*Ekonomia wolnego rynku* – D.J.] ogólnym trakta-

tem praw własności, podczas gdy jego „pas ochronny” tworzą: teoria prawa natury, austriacka szkoła ekonomiczna oraz indywidualistyczny anarchizm.

¹⁶ Potwierdza to uczeń i kontynuator myśli Rothbarda, Hans-Herman Hoppe, który pisał, że Rothbard był twórcą systemu filozofii społecznej i politycznej opartego na fundamencie ekonomii i etyki (zob. M.N. Rothbard, *Etyka wolności*, s. 9, a także idem, *Economic Thought Before Adam Smith. An Austrian Perspective on the History of Economic Thought*, t. 1, Auburn 2006, s. 3).

¹⁷ Idem, *Etyka wolności*, s. 146.

¹⁸ Idem, *O nową wolność. Manifest libertariański*, przeł. W. Falkowski, Warszawa 2004, s. 50.

tem ekonomicznym w tradycji austriacko-libertariańskiej – traktatem, który obejmie i przedstawi w zrozumiały sposób cały zakres wiedzy ekonomicznej [podkr. D.J.]¹⁹. I dalej: „Część mojego dowodu, że nasz austro-anarchistyczny system mógłby istnieć, zazębia się z częścią artykułu dla *Festschrift*, gdzie krytykuję teorię «potrzeb zbiorowych» [podkr. D.J.]²⁰. Z kolei w tekście *Doktryna Tuckera i Spoonera w oczach ekonomisty* wyznawał: „(...) odczuwałbym silną pokusę określenia siebie mianem «indywidualistycznego anarchisty», gdyby nie to, że Spooner i Tucker nabyli już prawo pierwszeństwa do nazwania swojej doktryny w ten właśnie sposób...²¹”.

Drugim powodem odwołania się właśnie do Rothbarda jest jego znaczny i wszechstronny dorobek naukowy²². Wśród osób związanych z szeroko rozumianym libertarianizmem próżno by bowiem szukać tak wszechstronnego myśliciela. Jeśli byli więksi od niego k o j a r z e n i z libertarianizmem, jak Mises czy Hayek²³, to – i to jest trzeci powód, dla którego traktujemy Rothbarda jako Arystotelesowski *πρός έν* (*pros hen*), czyli przypadek główny – nie przyznawali się oni do libertarianizmu. Rothbard był więc postacią, której teoretyczny dorobek (pomijając jego zaangażowanie w tworzenie

¹⁹ *I d e m*, *Ekonomia wolnego rynku*, przeł. R. Rudowski, Warszawa 2007-2008, t. 1, s. 46.

²⁰ *Ibidem*, s. 57.

²¹ *I d e m*, *Egalitaryzm jako bunt przeciwko ludzkiej naturze*, przeł. K. Węgrzecki, Warszawa 2009, s. 267-268. Ponieważ za jeden z fundamentów libertarianizmu uznaliśmy doktrynę praw naturalnych, w naszym omówieniu indywidualistycznego anarchizmu skoncentrujemy się tylko na poglądach Lysandera Spoonera, który, w przeciwieństwie do Benjamina Tuckera, odwoływał się do tej tradycji.

²² Murray Newton Rothbard (1926-1995) był autorem 28 książek, w których poruszał tematykę ekonomiczną (*Man, Economy, and State* – 2 tomy, wydanie w języku polskim – 4 tomy), historyczno-ekonomiczną (*An Austrian Perspective on the History of Economic Thought* – 2 tomy), historyczną (*Conceived in Liberty* – 4-tomowa historia Stanów Zjednoczonych), etyczną (*The Ethics of Liberty*). Do jego dorobku wliczyć należy również setki artykułów. Na temat życia Rothbarda, jego poglądów i aktywności w ruchu libertariańskim zob. J. R a i m o n d o, *An Enemy of the State*, New York 2000, a także D. G o r d o n, *The Essential Rothbard*, Auburn 2007 (praca ta obejmuje kompletną bibliografię Rothbarda).

²³ Mises uważał się za kontynuatora myśli klasycznych liberałów, Hayek natomiast nazywał siebie „starym wigiem”, a o samym terminie „libertarianizm” pisał: „W Stanach Zjednoczonych, gdzie jest już niemal niemożliwe posługiwanie się słowem «liberał» w tym sensie, w jakim ja go używałem, pojawił się w jego miejsce termin «libertarianin». Może to być rozwiązanie, lecz ja sam uważam je za wyjątkowo nieciekawe. Na mój gust, jest tu zbyt wiele posmaku sztucznie ukutego słowa i substytutu. Ja wolałbym słowo opisujące stronictwo życia, które opowiada się za swobodnym rozwojem i samorzutną ewolucją. Niestety, łamałem sobie głowę bezskutecznie, próbując znaleźć właściwy pogładowi termin” (F.A. H a y e k, *Konstytucja...*, s. 388).

ruchu libertariańskiego) wśród myślicieli deklarujących się jako libertarianie był największy. Na obranie poglądów Rothbarda za punkt wyjścia dla naszych rozważań decydujemy się również, ponieważ przekonani jesteśmy, że wbrew historyczno-terminologicznym przesłankom libertarianizmu w wąskim sensie nie powinien być uważany ani za nurt lewicowy, ani prawicowy²⁴. Ostatnim powodem, dla którego potraktujemy poglądy Rothbarda jako paradygmatyczne dla libertarianizmu w wąskim sensie, jest ich spójność, której często brak innym filozofom kojarzonym z tym kierunkiem²⁵.

W definiowaniu libertarianizmu w wąskim sensie odwołamy się do Arystotelesowskiej metody polegającej na wyróżnieniu właściwego znaczenia *πρός έν* (*pros hen*) – przypadku głównego²⁶. Takim przypadkiem będzie dla nas właśnie Murray N. Rothbard i jego teoria własności.

Nasze stanowisko będzie zbliżone do poglądu Normana Barry’ego, który wyróżnia cztery źródła Rothbardowskiej koncepcji: Locke’owską koncepcję prawa do samoposiadania i prawa własności; koncepcje ekonomiczne szkoły austriackiej, a w szczególności prakseologiczną analizę procesów wymiany ekonomicznej; tomistyczną tradycję prawa naturalnego oraz amerykańską narodową tradycję anarchistyczną²⁷. Różnica między stanowiskiem Barry’ego a naszym polega po pierwsze na tym, że odrzucamy – uzasadniając ten krok w rozdziale VI – Locke’owskie źródło Rothbardowskiej koncepcji własności, oraz po drugie, uwzględniamy w naszej interpretacji poglądów Rothbarda i definicji libertarianizmu, oprócz tomistycznej tradycji prawa naturalnego, także indywidualistyczną, nowożytną doktrynę praw naturalnych²⁸.

²⁴ Charakterystyczne jest pod tym względem stanowisko samego Rothbarda, który pisał: „Wyobraźmy więc sobie, jak drastyczne, choć nierozpoznane zmiany musiały zajść w amerykańskim życiu politycznym na przestrzeni ostatnich czasów, skoro mogłem przesunąć się z «radikalnej prawicy» na «radikalną lewicę», zajmując cały czas to samo stanowisko” (M.N. R o t h b a r d, *Confessions of a Right-Wing Liberal*, „Ramparts” 1968, t. 6, nr 4).

²⁵ Tak jest w przypadku Nozicka, o czym pisaliśmy w cytowanym już artykule *Czy Robert Nozick był libertarianinem?*. Zob. także R. L e g u t k o, *Dylematy kapitalizmu*, Kraków 1985, s. 183.

²⁶ Metodę tę stosuje Arystoteles w definiowaniu przyjaźni (*Etyka eudemejska*, 1236a-b, *Etyka nikomachejska*, 1157a-b), ustroju (*Polityka*, 1276b) czy obywatelstwa (*Polityka*, 1275a21): „Szukamy bowiem czystego pojęcia obywatela, nie zawierającego żadnego takiego zastrzeżenia, które by wymagało prostującego uzupełnienia (...)”. *Arystoteles, Polityka*, przeł. L. Piotrowicz, Wrocław 1953; *Etyka eudemejska* oraz *Etyka nikomachejska* [w:] *i d e m*, *Dzieła wszystkie*, t. 5, przeł. D. G r o m s k a, Warszawa 2002.

²⁷ N.P. B a r r y, *On Classical Liberalism and Libertarianism*, New York 1987, s. 173.

²⁸ W *Etyce wolności* Rothbard, odwołując się do indywidualistycznej, nowożytnej tradycji prawnaturalnej, pisze, że „właśnie na tej libertariańskiej tradycji praw naturalnych

Choć libertarianizm w wąskim sensie zdefiniujemy, wychodząc od poglądów Murraya Rothbarda, uważamy, że nie jest on tożsamy z poglądami autora *Etyki wolności*. Tym, co różni stanowisko Rothbarda od zaprezentowanych tu poglądów, jest głównie stosunek do klasycznego liberalizmu, a w szczególności do myśli Johna Locke'a. Podczas gdy Rothbard uważa, że korzenie libertarianizmu sięgają czasów chwalebnej rewolucji, my dopatrujemy się ich w drugiej połowie XIX w. Będziemy więc argumentować, że libertarianizm w wąskim sensie ma swe początki nie w starożytności²⁹ ani w koncepcji Johna Locke'a, lecz raczej u schyłku XIX w. Wtedy to bowiem po raz pierwszy mieliśmy do czynienia z łącznym występowaniem trzech wspomnianych doktryn, stanowiących teoretyczną podstawę tego kierunku. Nie stanowiły one wtedy jeszcze jednej, spójnej koncepcji. Ujawniły się dopiero w wieku XX w poglądach Murraya Rothbarda, co nie oznacza, że ich połączenie, mające stanowić fundament libertarianizmu w wą-

niniejsza książka próbuje się oprzeć" (*Etyka wolności*, s. 97). O *Drugim traktacie o rządzie* Locke'a pisze, że „był z pewnością pierwszym systematycznym opracowaniem libertariańskiej, indywidualistycznej teorii prawa naturalnego” (*ibidem*, s. 21, 94).

²⁹ Nie będziemy udowadniać, że korzenie libertarianizmu w zdefiniowanym przez nas sensie należy doszukiwać się w starożytności. Tak czyni np. David Boaz, który pisze: „Za pierwszego libertarianina może uchodzić Lao-Tsy, chiński filozof żyjący około VI w. p.n.e., znany jako autor *Drogi*” (D. B o a z, *Libertarianizm*, s. 44). Nie uważamy też za stosowne i uzasadnione powoływać się na znanych myślicieli i czynić z nich prekursorów libertarianizmu tylko dlatego, że ich kilka myśli można uznać za „libertariańskie”. Czyni tak również sam Rothbard, kiedy nazywa Lorda Actona „wielkim katolickim libertariańskim historykiem” (*great Catholic libertarian historian*). Z kolei w *Ekonomii wolnego rynku* Rothbard, mając na myśli m.in. Locke'a, wspomina o „historycznej walce libertarian z Koroną, która miała miejsce w XVI i XVII w.” (zob. t. 3, s. 50). Oprócz Locke'a Rothbard nazywa libertarianami także Spencera, Jeffersona, Cobdena, Paina, Thoreua i Bastiatę (zob. M.N. R o t h b a r d, *The Transformation of the American Right*, „Continuum” 1964, Summer, s. 220-231), a także Condorceta („wielki libertarianin”), Madisona i Franza Oppenheimera (zob. i d e m, *Classical Economics. An Austrian Perspective on the History of Economic Thought*, t. 2, Auburn 2006, s. 4, 8, 459). „Radykalnym libertariańskim teoretykiem” nazywa nawet późnoscholastycznego myśliciela Juana de Marianę (zob. i d e m, *Just War*, <http://www.lewrockwell.com/rothbard/rothbard20.html> – on-line: 20.02.2012). Wszystkie te określenia wskazują na pewną tendencję, występującą także wśród innych współczesnych filozofów z kręgów libertariańskich, która polega na przywoływaniu jako poprzedników filozofii libertariańskiej wielkich myślicieli z przeszłości. Jeśli mielibyśmy używać terminu „libertarianizm” w stosunku do poglądów, czy raczej poszczególnych myśli wymienionych tu filozofów, to trzeba by opatrzyć ten termin przymiotnikiem „psychologiczny”. Wtedy można, jak czyni to Albert Jay Nock, powiedzieć, że XVI-wieczny pisarz Rabelais był „jednym z największych na świecie libertarian” (zob. A. J. N o c k, *Nock to Mrs. Edmund C. Evans, 29 September 1929*, [w:] i d e m, *Letters from Albert Jay Nock, 1924-1945, to Edmund C. Evans, Mrs. Edmund C. Evans, and Ellen Winsor, Caldwell 1949*, s. 40).

skim sensie, jest u samego Rothbarda wyeksplikowane. Pragniemy również podkreślić, że tradycje te w różnym stopniu znajdowały odzwierciedlenie w tekstach autora *Etyki wolności*³⁰.

Celem niniejszej pracy jest pokazanie, że połączenie w jedną całość tych trzech doktryn (jakkolwiek podkreślamy, że połączenie takie nie występuje u samego Rothbarda) może i powinno stanowić podstawę libertarianizmu w wąskim sensie (a być może i libertarianizmu w ogóle). Definiując libertarianizm w ten sposób, odwołamy się głównie do poglądów Rothbarda. Nie będzie to jednak praca poświęcona temu myślicielowi. Nie zamierzamy zatem omawiać jego poglądów ekonomicznych, etycznych czy politycznych (choć oczywiście w trakcie naszych wywodów pojawią się uwagi dotyczące tych kwestii), lecz skoncentrujemy się na, najważniejszej naszym zdaniem, kwestii własności. Postaramy się jednocześnie uwolnić stanowisko Rothbarda od przypisywanych mu (czasem przez niego samego) historycznych antecedenencji. Naszym celem nie będzie więc przede wszystkim obrona poglądów Rothbarda, gdyż poddamy je także krytyce, ani tym bardziej wykazanie ich wyższości w stosunku do innych libertariańskich i nielibertariańskich koncepcji. Za cel stawiamy sobie wskazanie, na czym można, odwołując się do poglądów Rothbarda, ufundować libertarianizm w wąskim sensie. Przyjmując Rothbardowską koncepcję własności jako punkt wyjścia, a nie jako docelową i skończoną teorię, zakładamy, że wymaga ona pogłębienia w pewnych, z naszego punktu widzenia istotnych, fragmentach, w innych zaś – weryfikacji.

Nie twierdzimy oczywiście, że zdefiniowany przez nas libertarianizm jest teorią niewymagającą dalszych badań i analiz. Przeciwnie, prezentując fundamenty tego stanowiska mamy nadzieję, że nasza propozycja będzie stanowiła podstawę dalszych rozważań. Na obecnym etapie zależy nam raczej na w miarę precyzyjnym zdefiniowaniu tego kierunku, tak, aby broniąc bądź krytykując jego założenia, wiedzieć, za czym się opowiadamy i przeciwko czemu występujemy.

Nasza próba zdefiniowania libertarianizmu wynika z konstatacji, że autorzy prac o tej tematyce niezbyt wiele miejsca poświęcają kwestiom definicyjnym, koncentrując się na problematyce państwa, wolności, własności czy sprawiedliwości. Zakładają oni jednocześnie powszechnie przyjęte ro-

³⁰ Przykładowo, w klasycznych doktrynach prawa natury, do których także odwołuje się Rothbard, nie znajdziemy prawie w ogóle uzasadnienia dla absolutnego prawa własności. U Rothbarda nie pojawia się z kolei, a jest za to poddana krytyce, laborystyczna teoria wartości, za którą częściowo opowiadał się Spooner, a która jest nie do przyjęcia dla zwolenników austriackiej szkoły ekonomicznej.

zumienie libertarianizmu jako kierunku w filozofii politycznej wywodzącego się z klasycznego liberalizmu, dzielącego się na minarchizm i anarchokapitalizm oraz opowiadającego się za wolnością jednostki.

Potocznie przyjmuje się więc, że libertarianizm sytuuje się w obozie liberalnym, gdyż opowiada się za każdym rodzajem indywidualizmu, a przeciwko wszelkim kolektywizmom. Nie jest on jednak doktryną liberalną *sensu stricto*, gdyż odmiennie od liberalizmu (Rawls, Dworkin) postrzega relację jednostka–państwo. Pod tym względem bliżej mu do klasycznego liberalizmu wywodzącego się od Johna Locke'a (Mises). Niektórzy filozofowie w tym miejscu wyznaczają granicę libertarianizmowi, inni natomiast twierdzą, że nie może być on z tym kierunkiem utożsamiany ze względu na jego radykalizm. Stopień owego radykalizmu zezwala na tradycyjne zdefiniowanie libertarianizmu – i tu rodzi się kolejna granica – bądź to jako jednocześnie minarchizmu i anarchokapitalizmu, bądź też jedynie jako minarchizmu. W najszerszym znaczeniu libertarianizm obejmuje stanowiska od klasycznego liberalizmu do anarchokapitalizmu; w węższym znaczeniu utożsamiany jest on z minarchizmem. Takie też jego rozumienie występuje w ważniejszych publikacjach.

W pionierskiej na gruncie polskim pracy Justyny Miklaszewskiej *Libertariańskie koncepcje wolności i własności* autorka koncentruje się na libertariańskiej „akademickiej” filozofii politycznej i analizuje poglądy takich filozofów, jak Robert Nozick, David Gauthier i James M. Buchanan³¹. Miklaszewska, postrzegając libertarianizm jako reinterpretację klasycznego liberalizmu, uważa, że jego podstawę stanowi koncepcja racjonalnej jednostki podejmującej decyzje. Wolność i własność, jako podstawowe dla libertarianizmu pojęcia, dadzą się, zdaniem Miklaszewskiej, „odczytać i zrozumieć dopiero w kontekście nowej koncepcji człowieka jako istoty zdolnej do dokonywania racjonalnego wyboru”³². W interpretacji Miklaszewskiej libertarianizm jawi się więc jako koncepcja, w której działająca i wolna jednostka ograniczona jest w swoich wyborach koniecznością współpracy z innymi. Stąd też jako głównych przedstawicieli libertarianizmu wymienia Miklaszewska tych myślicieli, których koncepcje odwołują się do teorii racjonalnego wyboru.

Autorem pracy poświęconej libertarianizmowi jest także Tomasz Teluk. W książce *Koncepcje państwa we współczesnym libertarianizmie* Teluk omawia podstawową – jak twierdzi – dla tej doktryny kwestię istnienia

³¹ J. Miklaszewska, *Libertariańskie koncepcje wolności i własności*, Kraków 1994.

³² *Ibidem*, s. 20.

państwa³³. Teluk, podobnie jak większość autorów, uważa libertarianizm za kontynuację klasycznego liberalizmu³⁴. Oprócz tej tradycji wymienia on także średniowieczną myśl scholastyczną, szkołę ekonomii austriackiej oraz „tendencje anarchistyczne”³⁵. W poczet libertarian zalicza Teluk, oprócz Hayeka, także Milтона Friedmana, Jamesa Buchanana, Gary'ego Beckera czy Vernona Smitha³⁶. Choć za libertariańskie uważa on koncepcje państwa minimalnego (Hayek, Rand, Nozick, M. Friedman) i anarchokapitalistyczne teorie negujące istnienie państwa (Rothbard, D. Friedman, Hoppe)³⁷, skłonny jest jednak wiązać libertarianizm bardziej z minarchizmem niż anarchokapitalizmem. Píše bowiem: „W rzeczywistości, biorąc za oś rozważań stosunek do idei państwa, libertarianom bliższe są rozważania klasycznego liberalizmu niż anarchizmu”³⁸. Z drugiej strony, Teluk definiuje libertarianizm jako „indywidualistyczną filozofię absolutyzującą wolność jednostki, opierającą się na koncepcji samoposiadania i nieagresji”³⁹. Jeśli jednak uznamy, że Rothbardowski aksjomat nieagresji⁴⁰, który *implicite* przywołuje Teluk, i „bezwzględne przestrzeganie praw własności”⁴¹ stanowią fundamenty libertarianizmu, wtedy nie będziemy mogli uznać minarchizmu, który zezwala na częściową ingerencję państwa w wolność i własność jednostki, za zgodny z doktryną libertariańską.

Kolejną z prac w języku polskim poświęconych libertarianizmowi jest książka Magdaleny Modrzejewskiej *Libertariańskie koncepcje jednostki i państwa we współczesnej amerykańskiej myśli politycznej*. Autorka z jednej strony sięga do historii myśli politycznej, starając się z niej wydobyć te elementy, które składają się na współczesny libertarianizm, z drugiej zaś próbuje zdefiniować ten kierunek, odwołując się do charakterystycznych

³³ T. Teluk, *Koncepcje państwa we współczesnym libertarianizmie*, Warszawa 2006. Por. też i d e m, *Libertarianizm. Krytyka*, Warszawa 2009.

³⁴ I d e m, *Koncepcje państwa...*, s. 14, 26-28.

³⁵ *Ibidem*, s. 13.

³⁶ *Ibidem*, s. 35.

³⁷ *Ibidem*, s. 13, 26, 47. Odróżnia on jednak od siebie libertarianizm i anarchokapitalizm, w nawiązaniu do podziału doktryn w filozofii polityki pisząc: „W ten sposób kształtuje się nowy, trójwymiarowy podział doktryn politycznych, z których najbardziej wolnościowe to libertarianizm i anarchokapitalizm” (*ibidem*, s. 15). Dodaje też, że „stuprocentowo wolnościowymi ideologiami pozostają: libertarianizm (...) oraz anarchokapitalizm” (*ibidem*, s. 40).

³⁸ *Ibidem*, s. 36.

³⁹ *Ibidem*, s. 47.

⁴⁰ Aksjomat ten głosi, że „żaden człowiek ani grupa ludzi, nie ma prawa do agresji skierowanej przeciwko osobie lub własności innego człowieka” (zob. M.N. Rothbard, *O nową wolność...*, s. 45).

⁴¹ *Ibidem*, s. 47.

dla niego elementów⁴². Poszukując korzeni libertarianizmu, odnosi się do autorów *Cato's Letters* – Johna Trencharda i Thomasa Gordona, pism Ojców Założycieli (Jefferson) i federalistów (Madison, Hamilton), a także poglądów XIX-wiecznych indywidualistycznych anarchistów: Warrena, Spoonera i Tuckera. Do prekursorów libertarianizmu (ale nie – co ważne – jego przedstawicieli) zalicza Modrzejewska również Ayn Rand, Ludwiga von Misesa i Friedricha Augusta von Hayeka. Rdzeń libertarianizmu stanowią dla niej „indywidualizm, prawa do samoposiadania, aksjomat o nieagresji, korelacja pomiędzy prawem do własności a prawem do wolności oraz prawa naturalne interpretowane w sposób negatywny”⁴³.

Enumeratywna definicja libertarianizmu, którą, podobnie jak Boaz, proponuje autorka, rodzi jednak pewne problemy. Pierwszym z nich jest brak nakreślenia relacji, jakie zachodzą pomiędzy tymi elementami – czy np. koncepcję praw negatywnych da się wyprowadzić z aksjomatu nieagresji, czy może odwrotnie, lub też czy są to niejako równoległe i niesprowadzalne do siebie cechy. Drugi problem dotyczy nieuwzględnienia w prezentowanym wyliczeniu cech, które sama autorka uważa za jedne z głównych. Odnosząc się do wymienionych właściwości, Modrzejewska twierdzi bowiem, że „wszyscy libertarianie podzielają przekonanie o ich istnieniu”⁴⁴. W innym miejscu dodaje jednak, że libertarianie rozumieją prawo własności jako absolutne⁴⁵. Nie umieszcza jednak tej, naszym zdaniem kluczowej dla libertarianizmu, cechy w swoim zestawie, sugerując jedynie, że absolutny charakter prawa do własności „zapowiadało już libertariańskie rozumienie prawa do samoposiadania i prawa do posiadania własności”⁴⁶. Ta, jakby się wydawało, jedynie nieścisłość, ma jednak ogromne znaczenie dla określenia, czym jest libertarianizm. Jeśli bowiem uznamy, że jednostka ma jednak absolutne prawo do posiadania siebie i wszystkich rzeczy przez siebie w prawowity sposób nabytych, to, po pierwsze, pozostałe kryteria wydają się wtórne czy wręcz zbędne (to bowiem jednostka, a nie kto inny ma absolutne prawo do własności; jednostki nie można tej własności pozbawić, używając agresji; utrata własności powoduje utratę wolności; prawa pozytywne nie istnieją, gdyż z definicji stanowią pogwałcenie absolutnego prawa do własności). Po drugie, okazuje się, że tylko stanowiska konse-

⁴² M. Modrzejewska, *Libertariańskie koncepcje jednostki i państwa we współczesnej amerykańskiej myśli politycznej*, Kraków 2010.

⁴³ Por. *ibidem*, s. 22.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 32, 137.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 137.

kwentnie negujące istnienie jakiegokolwiek przymusu *resp.* agresji mogłyby zostać uznane za *stricte* libertariańskie. Jeśli bowiem jednostka dysponuje absolutnym prawem własności, to pogwałcenie go w jakikolwiek sposób musi zostać uznane za niezgodne ze stanowiskiem libertariańskim. Wtedy też musielibyśmy przyznać, że nawet koncepcja państwa minimalnego, która prawie powszechnie uchodzi za libertariańską, nie mieści się w granicach tej filozofii. Przyznaje to poniekąd sama autorka, pisząc: „Przekonanie o tym, że państwo jest złem oraz kwestionowanie czy wręcz całkowite negowanie potrzeby jego istnienia jest uznawane także za j e d n ą z g ł ó w n y c h cech dystynktywnych libertarianizmu [podkr. D.J.]”⁴⁷.

Z podobnym definicyjnym problemem mamy do czynienia w przypadku pracy Davida Boaza pt. *Libertarianizm*. Definiując tę doktrynę, wskazuje on na kilka cech stanowiących jej rdzeń – są to: indywidualizm, prawa indywidualne, spontaniczny porządek, rządy prawa, ograniczony rząd, wolny rynek, cnota wydajności, naturalna harmonia interesów i pokój⁴⁸. Wymienione cechy sugerują, że dla Boaza granicą libertarianizmu jest minarchizm. Z drugiej strony, wśród praw posiadanych przez jednostkę, które wymienia Boaz, są prawo do samoposiadania i prawo własności. Pisze on: „Dla libertarian prawo do samoposiadania oznacza, że jednostki muszą posiadać prawo do nabywania i wymiany własności w celu zaspokojenia swoich potrzeb i pragnień”⁴⁹. Włączenie do katalogu cech libertarianizmu tych dwóch praw, bez dookreślenia ich zakresu, sugeruje, że libertarianizm może być także rozumiany jako anarchokapitalizm. Tę tezę potwierdzałyby uwagi Boaza dotyczące poglądów Murraya N. Rothbarda. Jednocześnie, jak zaznacza Boaz, jądrem libertarianizmu jest „Spencerowskie prawo równej wolności”, a rola rządu sprowadza się do obrony „praw jednostki przed obcymi agresorami i sąsiadami”⁵⁰. Mamy więc tu do czynienia z, podobną jak u innych autorów, niejasnością w definiowaniu libertarianizmu.

Norman Barry uznaje indywidualizm jako definicyjną cechę libertarianizmu. W poczet libertarian zalicza on z jednej strony myślicieli kontynuujących tradycję klasycznego liberalizmu, począwszy od „szkockiego oświecenia” aż po przedstawicieli austriackiej i chicagowskiej szkoły ekonomicznej⁵¹, z drugiej zaś odróżnia klasyczny liberalizm od libertarianizmu,

⁴⁷ *Ibidem*, s. 56.

⁴⁸ D. Boaz, *Libertarianizm*, s. 30-35.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 92.

⁵⁰ *Ibidem*, s. 80. Znamienne, że Boaz, zaliczając do najważniejszych dzieł libertarianizmu *O nową wolność. Manifest libertariański* Rothbarda, nie znajduje miejsca dla Rothbardowskiego anarchokapitalizmu w libertarianizmie.

⁵¹ N.P. Barry, *op. cit.*, s. 6.

Indeks nazwisk

- Acton John Emmerich Edward zob. Dalberg-Acton John Emmerich Edward
Akwinata zob. Tomasz z Akwinu
Aleksander z Hales 114
Antoni z Florencji, święty 129-130
Arystoteles (Stagiryta) 13, 60, 68-69, 77, 102, 105, 115-116, 128, 131, 134, 142, 144-145, 150-151, 154-155, 163
Azpilcueta Martin de (zw. Doktor Navarrus) 130
- Bailey Samuel 154
Bañez Domingo de 130
Barker Ernest 68
Barnett Randy 36
Barry Norman P. 13, 19-21, 35
Bartyzel Jacek 193
Bastiat Frédéric 10, 14, 88, 133, 140-141, 294
Becker Lawrance C. 40, 46, 52, 60, 64, 206, 235, 264-268, 298
Bentham Jeremy 70, 250
Bernardyn ze Sieny, święty 129-130
Blackstone William 42, 107
Block Walter R. 36
Boaz David 8, 14, 18-19, 34-35, 221, 244
Böhm-Bawerk Eugen 138, 158-159
Bolick Clint 34
Bradford Raymond William 26
Brentano Franz 142, 155
- Buchanan James M. 16-17, 35
Buckle Stephen 122
Buridan Jan 127-128
- Cantillon Richard 131, 134-135, 138, 294
Chamberlain Wilt 28, 281-282
Chisholm Roderick M. 155
Chodorowski Jerzy 131
Christman John 194, 198, 206, 235, 237-249, 258, 284, 288, 298
Cobden Richard 14
Cohen Gerald A. 74, 235, 274-282, 284, 298
Condiliac Étienne de 138
Condorcet Nicolas de 14
Copleston Frederick 108, 195
Cornuelle Richard 105
Covarrubias y Leiva Diego de 81, 130
Cox Richard H. 232
Cyceron 30
- Dalberg-Acton John Emmerich Edward 10, 14, 109
Day John P. 55, 75, 200
Demokryt 130
Den Uyl Douglas J. 36, 75, 83, 148
Dworkin Ronald 16
- Entrèves Alessandro Passerin d' zob. Passerin d'Entrèves Alessandro
Evers Williamson M. 98

- Filmer Robert 61, 225
 Finnis John 37, 103, 112, 115-116, 119-122, 294
 Fonda Henry 93
 Fried Barbara H. 206, 219
 Friedman David 8, 17, 21-24, 88
 Friedman Milton 17, 22, 36, 71, 81
- Galiani Ferdinando 138
 Gauthier David 16, 35
 George Henry 25-26, 35, 196
 Gewirth Alan 84
 Gilson Étienne 113
 Goldberg Bruce 7
 Gordon David 143, 191
 Gordon Thomas 18
 Grant George P. 107
 Gray John 9
 Grisez Germain 115-116
 Grocjuż (Grotius) Hugo 35, 47, 56, 83, 108, 198
 Grotius Hugo zob. Grocjuż Hugo
 Grunebaum James O. 47, 57-60, 198, 201, 204, 218, 235, 258-264, 284, 298
 Grzegorz z Rimini 108
- Hamilton Alexander 18
 Hamilton Robert 188
 Hamowy Ronald 288
 Hart Herbert L. A. 269
 Hayek Friedrich August von 8-9, 12, 17-18, 20, 35-36, 69, 154, 158, 163, 239, 247, 253, 257, 267, 273, 279, 285-286, 288
 Hegel Georg Wilhelm Friedrich 52-53, 65-66, 77, 83, 254
 Henryk z Gandawy 103
 Herbert Auberon 79
 Herbert Aubrey zob. Rothbard Murray Newton
 Hess Karl 8, 21, 193
 Hobbes Thomas 55-57, 60, 102, 126, 199, 232
 Hohenzollernowie (dynastia) 143
 Hohfeld Wesley Newcomb 43
 Honoré Anthony Maurice 80, 194, 237, 265
- Hoppe Hans-Herman 8, 11, 17, 21-22, 34, 36
 Hume David 54-55, 58, 60, 70, 177, 283
 Hutchinson Marjorie-Grice 130
- Ingram Attracta 218
- James William 73
 Jan z Paryża zob. Quidort Jean
 Jasay Anthony de 36
 Jefferson Thomas 14, 18
 Jevons William Stanley 129, 134, 157
 Johnson Lyndon Baines 242
- Kant Immanuel 9-10, 28, 41, 44, 47, 49-51, 60, 64-65, 73-74, 213
 Kauder Emil 133-134, 237
 Kendall Willemoore 232
 Kenealy William J. 108
 Keynes John Maynard 9, 135, 294
 King Richard 218
 Kirzner Israel 125, 135
 Knies Karl 143
 Kolko Gabriel 178
 Konkin Samuel III 24-25
 Kramer Matthew H. 219
 Kritobulos 40
- Lachman Ludwig M. 125, 163
 Laffer Arthur 248
 Lao-Tsy 14
 Laslett Peter 210, 216, 219, 230-231
 Lemos Ramon M. 209, 218
 Liggio Leonard 193
 Lisska Anthony J. 118-119
 Locke John 9-10, 14, 16, 35, 37, 44-45, 47, 49, 54-55, 58, 60-63, 73, 75, 77-78, 89, 96, 102-103, 108, 126, 135, 165, 171, 193-233, 235-236, 238-239, 250, 283, 296-297
 Luter Marcin 227
- Machan Tibor 36
 MacIntyre Alasdair 230
 Macpherson Crawford Brough 61, 64, 200-201
 Madison James 14, 18

- Mariana Juan de 14
 Marks Karol 23, 29, 133, 138, 207, 294
 Menger Carl 126-128, 130-131, 138, 140, 142-147, 150, 154-155, 157-158, 160, 162, 257, 294-295
 Menger Karl 155
 Miklaszewska Justyna 16, 20, 29, 35, 235, 274
 Mill John Stuart 9, 71, 163, 238, 285-286
 Miner Brad 193
 Mises Ludwig von 9, 12, 16, 18, 26-27, 36, 71, 81, 105, 125-126, 128-129, 134, 138, 140, 143, 148-153, 156-157, 159-162, 245, 289
 Modrzejewska Magdalena 17-18, 20, 29, 35
 Molina Luís de 130
 Montchrétien Antoine de 131
 Morgan John P. 178
 Munzer Stephen 42, 45, 76, 235, 249-258, 284, 298
 Murray Charles 242
- Narveson Jan 20, 36, 88, 193
 Nock Albert Jay 14, 186
 Nozick Robert 7-9, 13, 16-17, 20, 26, 28-29, 60, 85, 204, 217, 235-236, 271-272, 274-283, 285-286
- Ockham Wilhelm 103, 107, 127, 147
 Olivi Pierre de Jean 127, 129
 Osterfeld David 190
 Oppenheimer Franz 14, 189, 220
 Otsuka Michael 35
- Paine Thomas 14, 35
 Palmer Tom G. 275
 Passerin d'Entrèves Alessandro 103, 111
 Paweł, święty 228
 Pipes Richard 254
 Platon 60, 67-69, 102, 128, 156
 Proudhon Joseph Pierre 29-31, 41, 45, 265
 Pufendorf Samuel 35, 44, 49
- Quesnay François 135-136
 Quidort Jean (Jan z Paryża) 81
- Rabelais François 14
 Rand Ayn (właśc. Alice Rosenbaum) 7, 17-18, 20, 26, 31-33, 36, 40, 249
 Rasmussen Douglas J. 36, 75, 83, 148
 Rau Zbigniew 29, 35, 210, 217
 Rawls John 8-9, 16, 28-29, 60, 201
 Ricardo David 140, 154, 294
 Ritchie David George 123
 Robbins Lionel 146
 Rockwell Lew (Llewellyn) 33, 36
 Hoover Raymond de 130
 Rosenbaum Alice zob. Rand Ayn
 Rothbard Murray Newton (pseudo. Aubrey Herbert) 7-9, 11-15, 17, 19-21, 23-24, 26, 36-37, 40, 44, 73, 76-100, 102-110, 122-127, 129-134, 137, 139, 141, 143, 147-153, 155, 161-163, 165-166, 170-172, 178-180, 188-191, 193-196, 198-200, 202, 206-209, 220-224, 226-228, 231-232, 235-236, 240, 258, 271-272, 280, 283, 286, 292-297
 Ryan Alan 60, 70, 229
- Samuelson Robert 244
 Say Jean Baptiste 139-140, 294
 Schmoller Gustav 143-144
 Schumpeter Joseph 130, 133, 137
 Sen Amartya 9, 284
 Sękowski Stefan 165
 Shackle George Lennox Sherman 125
 Simmons A. John 62, 197, 200-201, 216, 218, 220-222, 224, 229
 Sirico Robert 107
 Smith Adam 127, 130-134, 139-141, 207, 253, 294
 Smith Barry 142, 144
 Smith James M. 74
 Smith Vernon 17
 Snyder David C. 213
 Sokrates 40, 128
 Soto Domingo de 130
 Soto Jesus Heurta de 130-131, 144, 146
 Spaemann Robert 99
 Spencer Herbert 14, 35, 165, 196
 Spooner Lysander 8, 10-12, 15, 18, 37, 85, 110, 165-188, 191, 236, 295-296
 Stagiryta zob. Arystoteles
 Steiner Hillel 35

- Stirner Max 8
 Strauss Leo 102, 109, 124, 231-232
 Streissler Erich 126
 Suarez Francisco 198
 Szlachta Bogdan 130
- Teluk Tomasz 16-17, 20, 29, 35
 Thomson Judith Jervis 93
 Thoreau Henry David 14
 Tierney Brian 101, 103, 108
 Tomasz z Akwinu, święty (Akwinata) 60, 69, 103-105, 107-108, 110-116, 122, 134
 Toohey John J. 108
 Trenchard John 18
 Tuck Richard 48
 Tucker Benjamin 8, 12, 18, 21, 165, 191, 196
 Turgot Anne Robert Jacques 136-139, 294
- Tully James 62, 75, 200-201, 210-215, 218-219, 224-225, 229-230
- Vallentyne Peter 34-35, 206, 280
 Veatch Henry 37, 114, 116-119, 121-123, 294
 Villalobos Henrique de 198
 Vitoria Francisco de 130
- Wagner Adolf 143
 Waldron Jeremy 42, 44, 53-54, 84, 197, 203-204, 208, 213-216, 219, 227, 235, 268-273, 288, 298
 Walras Leon 146, 157
 Warren Josiah 18, 165
 Weber Max 105, 133, 159
 Westerman Pauline C. 122
 Wieser Friedrich von 157
 Wild John 106, 293

Indeks rzeczowy

- aborcja 90, 92-94, 97, 99-100, 248-249
 agoryzm 21, 24
 agresja 17-19, 24, 51, 79-82, 89, 94, 97-99, 190, 203, 224, 299
 aksjomat nieagresji 17-18, 24, 79, 82, 86-87, 89, 94-96, 98, 100, 203, 206
 alokacja 161, 237, 247-248, 256-257, 264
 anarchizm 7-8, 11-12, 17, 22, 33, 37, 165, 191, 193, 220, 291, 295-296
 anarchokapitalizm 8, 16-17, 19, 21-22, 165, 297
 arystotelizm 142-144, 154
 austriacka szkoła ekonomiczna 10-11, 13, 15, 17, 19, 37, 92, 125-127, 129-131, 133, 135-140, 142-143, 146-147, 154-155, 157-158, 163, 165, 179, 191, 207, 228, 240, 244, 285, 287, 291, 294-296
 autonomia, autonomiczne właszcicielstwo 64, 120, 187, 237, 241, 247-249, 255, 258-264, 276
 autowłasność 78-79, 81, 85-87, 89-90, 94-97, 103, 123-124, 164, 194, 202, 231, 239, 258, 264, 276, 283-284, 287, 293, 297, 299
- cel 19, 24, 28-29, 32-33, 46, 52, 62-63, 66, 70-71, 74, 79, 89-90, 94, 104-107, 115-123, 126, 134, 141, 146-147, 149-155, 159-162, 164, 177, 180-184, 186, 197, 201, 211, 214-215, 217, 219-220, 229-230, 232, 239-241, 245, 250-251, 267, 275-278, 283, 287, 293-295, 299
- cena, ceny 23, 121, 129-131, 133-136, 138-140, 147, 161-161, 175, 177, 179, 208, 224, 238, 246-247, 279
- dobro, dobro wspólne 23, 25, 29, 32, 42, 48, 54-56, 58-59, 61-62, 64, 67-70, 79-80, 82, 84, 87, 104-106, 111-122, 126-130, 132, 134-135, 137-139, 141, 151, 153-162, 170-172, 176, 183, 194, 196, 199-201, 203-205, 209, 211-214, 217-218, 223, 225-231, 237-243, 247-248, 252, 255-258, 261-264, 266-268, 270, 272-274, 277-278, 280, 284-287, 292-295, 297-298
- dobroczynność 55, 113, 196, 200, 202-203, 223, 230, 254-255, 297
- dystrybucja 24, 27, 36, 57, 120, 172-173, 193, 201, 211-212, 215, 231, 235, 237-238, 240-242, 245-247, 250, 253, 255-258, 264, 273-275, 277, 279, 281-282, 284-286, 298
- działanie 24, 27, 45, 48, 51-52, 54-55, 64, 74-75, 77, 80, 82-84, 101-102, 105, 109, 115-116, 118, 125, 134, 136-137, 146-153, 157, 161, 181, 186-187, 190, 196, 199, 210, 213, 219, 228, 239, 241-242, 244, 246, 251, 253-254, 256,

- 263, 269-271, 273, 275-276, 280, 287-289, 294-295
- dzieci, dziecko 50, 67, 73, 78, 89-100 112, 136, 199, 224-225, 227, 248-249, 270, 284, 293
- dziedziczenie 55, 68, 196, 224-226, 251, 269, 273
- ekonomia 11, 17, 29, 31, 103, 105, 125, 129-134, 136, 139-140, 142-149, 151-153, 155, 162-164, 191, 249, 255, 259, 287, 294-296, 299
- etyka 11, 21, 31-35, 89, 104-105, 107-110, 115, 125, 163, 166, 227, 293
- fizjokraci 133, 135-136
- georgizm 21, 25-36
- gospodarka 23, 27, 29, 117, 138, 152, 161, 240-241, 244-246, 249, 255-257, 289
- historyczna szkoła niemiecka 143
- indywidualizm 10, 16, 18-19, 102-103, 109, 147-148, 164, 167, 219, 232, 244, 256, 295
- kapitalizm 7, 13, 31-33, 133, 200-201, 244-245, 257, 276
- kapitał 29, 80, 133, 137, 162, 173-174, 240, 265, 277
- kara 84, 97-98, 117, 120, 181-182, 199, 202-203, 205, 221-223, 267, 277, 286, 296
- konserwatyzm 22, 29, 34
- laborystyczna teoria wartości 15, 31, 133, 178, 207-209, 296
- libertarianizm 7-26, 33-37, 39-40, 71-72, 79, 82, 85-86, 99, 103, 110, 118, 125, 163, 191, 193-195, 219, 228, 232-233, 235, 260, 264, 268, 277, 284, 291-299
- minarchizm 9, 16-17, 19, 21, 26, 297
- monopol 21, 23, 136, 175-176, 178, 220-221, 246
- mutualizm 21, 29, 31
- natura 8-9, 11, 15, 22, 28, 36, 44-45, 47-51, 54, 56-58, 60, 62-63, 66-67, 73, 78-81, 89, 101-112, 114-118, 122-123, 139-
- 140, 142, 144-148, 151-152, 154, 166, 170-172, 178-179, 181-182, 186, 190, 197-198, 200, 202, 207, 210-214, 219-220, 222-225, 229, 231, 245, 248, 257, 270, 282, 284, 288, 293-294, 296, 298
- obiektywizm 21, 31-32, 109, 154-155
- osoba 37, 39, 41-43, 45-47, 49-53, 55-60, 65-66, 68, 72-76, 78-86, 89-90, 92-100, 120-121, 123, 158, 161, 167, 169, 171-172, 174, 180-182, 184-185, 187, 194, 197, 200, 203, 205, 214, 216-217, 219, 221, 223, 225, 228-229, 238, 242, 246-247, 250-253, 258-261, 263-264, 266, 269-274, 279-281, 286-287, 292-293, 295, 297
- paleolibertarianizm 21, 33-34, 36
- państwo 8, 15-17, 19, 21, 23-31, 33-34, 36-37, 40, 42, 53, 56-57, 64, 67-68, 88, 102, 109, 112, 114, 118-119, 122, 128, 131, 133, 136, 140-141, 148, 165, 173, 175-176, 178-180, 184-191, 193, 196, 254, 264-265, 267-268, 271-273, 279, 282-283, 286, 288, 293-299
- pieniądz 23, 68-69, 128-129, 131, 135, 137-140, 145, 153, 160-162, 174-178, 194, 200-201, 211-214, 230, 255, 260, 276
- plód 40, 89-100, 293
- podatki 25-26, 121, 136, 140, 185, 187-190, 218, 238, 248, 253, 267, 276-277, 282
- posiadanie 11, 21-22, 30, 40-41, 43, 45-50, 52-55, 57-59, 61, 63-70, 73-75, 79-81, 86, 90-91, 99, 101, 108, 111, 113, 118, 123, 127, 132, 160, 167, 171-172, 194, 197-199, 204, 206, 211, 213, 217, 225, 227-229, 237-238, 241-242, 247, 250-253, 256, 261-263, 265-266, 272, 275-276, 281, 288, 292, 298-299
- potrzeby 12, 19, 23, 58-59, 63, 69, 97, 111-113, 121, 127-128, 139, 141, 152-153, 155-158, 160, 162, 171, 178, 201, 208, 212-213, 228, 250-251, 261, 266, 272, 278, 285-287, 295
- praca 22, 26, 29-31, 36, 44-47, 51-52, 54-55, 58-59, 61, 71-73, 77-78, 80, 82, 85, 114, 128-129, 132-134, 141, 147, 152, 161, 167, 171-175, 177-179, 185,

- 194, 196-198, 200-203, 207-209, 216-219, 223-224, 227-229, 235, 238-239, 241, 247-254, 258-261, 263-267, 270-273, 276, 282-285, 287, 292, 295, 297-298
- prakseologia 89, 105, 148-152, 156, 294
- prawo do dochodu 80, 194, 237-239, 241-242, 246-249, 260-261, 265
- prawo do kontroli 22, 80, 171, 237-238, 241, 246-249, 284
- prawo marginalnej użyteczności 126, 157, 159, 162, 178
- prawo naturalne 10-14, 29, 37, 55, 60, 62, 71, 76, 78, 85, 101-124, 131, 133, 135, 163, 165-170, 172, 175, 180, 182, 185, 198, 200, 210, 219, 221, 222, 224, 228, 232, 236, 291, 293-296
- prawo natury 11, 15, 44, 47, 49, 56, 62-63, 73, 89, 102-104, 107-112, 114, 116, 122, 145, 166, 170, 172, 179, 197-198, 200, 202, 205, 210-211, 220, 222, 224-225, 229, 288, 294, 296, 299
- prawo własności 10-11, 13, 15, 17-19, 21-22, 24, 28, 33, 35, 37, 41, 43-51, 53-58, 60-64, 70-72, 75-79, 81-90, 94, 96, 99, 103, 110, 113-114, 117-119, 121-124, 136, 167, 170-172, 177, 181, 185, 194-200, 202-203, 213, 215, 219, 223, 225, 229-231, 236-247, 252-254, 258, 260, 264-266, 268-269, 271-273, 275, 283-285, 287, 289, 291-298
- projekcja 45-46, 54, 115, 251, 292
- produkcja 23-24, 27-29, 32, 120-121, 132, 134-137, 140, 160, 162, 172, 175, 177, 201, 205-206, 235, 238, 248, 253-256, 259-260, 264, 278, 285-286, 289
- pros hen 12-13, 292
- przedsiębiorca 129, 135, 137, 146, 152, 174, 139-240, 282
- przemoc 24, 79, 94, 99, 108-109, 169, 179, 189-190, 216, 220, 224
- przestępstwo 25, 92, 94, 97-100, 138, 169, 175, 179-182, 184, 186, 188, 190, 202-203, 205, 221-223, 283, 296
- przymus 19, 22, 24, 27, 51, 108, 113, 117, 121, 184, 188-190, 223-224, 231, 263, 280, 288, 296
- przyswojenie 44, 46-50, 52, 54-55, 71, 78, 292
- racjonalizm 20, 32, 103, 298
- rozum praktyczny 65, 105-106, 114-116, 119, 122
- rozum teoretyczny 105-106, 114-116, 122
- równość 9-10, 27, 29-30, 56, 173, 201, 213, 230, 232, 240, 246, 249-250, 252, 257-258, 261, 274-275, 277, 299
- rynek 19, 23-24, 26-27, 32-33, 40, 71, 81, 85, 117-118, 120, 128-132, 135-137, 140, 147, 156, 161-163, 174, 176-177, 190, 201, 207-208, 227, 238-244, 246, 248-249, 256-258, 260, 266, 277, 279, 281, 285-287, 289, 298
- rząd 19, 22-25, 27, 33-34, 37, 118, 121, 136, 140, 148, 164, 167-170, 173-175, 178, 180-188, 190, 197-200, 210-222, 225-226, 230-232, 240, 245-246, 251, 255-257, 260, 268, 286-289, 296
- samoposiadanie 13, 17-19, 28-29, 74-75, 78, 81, 90, 94-96, 98, 100, 218, 236, 274-277, 280
- samozatrudnienie 173
- socjalizm 9, 196, 201, 206, 218, 244-245, 249, 260, 264, 268, 277, 285, 289, 298
- społeczeństwo 21, 2224-25, 29-31, 33-35, 42, 47, 49, 51, 53, 55-56, 58-60, 63-64, 67-68, 71, 78, 88, 102, 117-119, 121, 126, 11139, 143, 166-167, 173, 189, 198-199, 201, 206, 210-223, 226, 228, 238, 240, 245, 250-251, 254, 257, 264, 267-268, 274, 277, 283, 286-287, 296, 298-299
- społeczność 25, 49-49, 53, 58-59, 63, 69, 97, 101, 119, 129, 148, 166, 197, 206, 210-211, 217, 222-223, 245, 262, 299
- sprawiedliwość 10, 15, 24, 27, 29, 34-35, 51, 58, 84, 87, 109, 113, 117, 119-122, 126, 163, 166-170, 173, 179-181, 184, 186, 188, 237-238, 247, 249-250, 252, 257-258, 263, 267, 273, 277-279, 281, 284-286, 299
- subiektywistyczna teoria wartości dóbr 130-131, 138, 154-156, 208, 295

- suweren 56-57
- towar 120, 128-129, 132, 135-136, 139-140, 144, 147, 153-154, 161-162, 178-179, 224, 238, 241, 246, 279, 285, 287
- umowa 29, 33, 47-49, 56-61, 85, 90-92, 97-98, 138-139, 167, 173-174, 180, 185, 188-189, 212, 221, 224-226, 244, 270, 275-276, 281-282, 295
- uprawnienie 50, 62, 84, 103, 113, 166-168, 180, 197, 199-200, 211, 217, 225-226, 250, 255, 263, 268, 272, 293
- utylitaryzm 11, 21, 23, 26, 71, 105, 110, 199, 232, 284
- wartość użytkowa 132, 141, 156, 160, 208-209
- wartość wymienna 132, 141, 156, 160-161, 208-209
- władza 9, 20-21, 23, 25-26, 29, 32, 41-43, 45, 47-48, 52, 55-57, 61, 63-64, 74, 81, 84, 86, 111-113, 117, 119-120, 128, 166, 169, 171-172, 180, 182-183, 185-187, 189, 197, 199-200, 210-211, 216-217, 220, 222-223, 225, 231, 247-248, 253, 281, 289, 299
- własność 8-11, 13, 15-30, 33-37, 39-91, 34-96, 98-100, 102-104, 106, 110-114, 116-124, 136-137, 141, 164, 166-172, 175, 177-178, 180-182, 185-186, 189-190, 193-207, 210-220, 223-231, 235-241, 243-247, 249-277, 281-287, 289, 291-298
- właścicielstwo liberalne 194, 237-239, 242-245, 247
- wola, niezbywalna 84-86, 91-92, 100, 293
- wolność 9-10, 15-20, 22-24, 26-27, 29-30, 33, 35, 44, 47, 50, 52-53, 60, 62-66, 72, 75, 80, 83-86, 88, 96-97, 102, 116-117, 119, 121, 133, 136, 166-167, 169, 175, 178, 180-181, 189-190, 201-202, 211, 214, 217-218, 223-225, 229-230, 239, 241-242, 248, 269, 282, 288, 296
- wymiana rynkowa 135-136, 152, 156, 162, 228, 238, 245, 294
- występek 94, 97, 99, 179-183, 283, 296
- zasada autonomii 258-259, 261-264
- zasada użyteczności i efektywności 249-250, 252, 257
- zasada sprawiedliwości i równości 249-250, 252, 257-258
- zasada zasługi wynikającej z pracy 249, 252, 258, 283
- zasługa 239-240, 249-252, 258, 266-267, 283
- zawłaszczenie 22-23, 44, 46-55, 60-61, 66, 71, 78, 83, 85, 112-113, 171, 194, 201, 203-209, 223-224, 231, 236, 252-253, 262-263, 265-267, 269-271, 273, 280, 292, 297
- zgoda 21, 29, 34-35, 42-44, 47-49, 80, 85, 92, 97, 138, 181-182, 184-186, 188-189, 199-200, 216, 221, 225-226, 263, 266-267, 275, 280, 296
- zysk 25, 29, 31, 74, 120, 129, 133, 135, 137-138, 144-145, 147, 152, 164, 175, 178, 194, 198, 237, 239-241, 243, 246-247, 256-257, 259, 262-263, 277, 284-285, 298

Odwołując się do pojęcia własności, zdefiniujemy libertarianizm w wąskim sensie jako stanowisko, którego fundament stanowi absolutne prawo własności oraz (i) na poziomie etycznym – doktryna prawa naturalnego; (ii) na poziomie ekonomicznym – teoria austriackiej szkoły ekonomicznej; (iii) na poziomie politycznym – XIX-wieczny anarchistyczny indywidualizm Lysandera Spoonera. Będziemy twierdzić, że te trzy połączone ze sobą tradycje – wraz z koncepcją absolutnego prawa własności – stanowią teoretyczną podstawę libertarianizmu w wąskim sensie. *(Ze Wstępu)*

Libertarianizm w zdefiniowanym przez nas sensie jawi się jako doktryna, w której najpełniejszy rozwój człowieka nastąpi wtedy, gdy jego podstawę etyczną będzie stanowiło przekonanie o istnieniu natury ludzkiej i przysługującego każdemu człowiekowi prawa autowłasności; za fundament ekonomiczny przyjmie on pogląd mówiący, że jedynymi prawomocnymi podmiotami procesów rynkowych są jednostki (działające indywidualnie lub zbiorowo), kierujące się własnym – co nie znaczy egoistycznym czy materialnym – interesem, przejawiającym się w podejmowanych decyzjach, a tym samym w aktach preferencji, oraz – w wymiarze politycznym – jednostki działające w społecznościach i wspólnotach, w których władza jest dobrowolnie i świadomie wybierana, a akty agresji są skierowane wyłącznie wobec tych, którzy sami się takiej agresji uprzednio dopuścili. *(Z Zakończenia)*

Dr Dariusz Juruś – zajmuje się filozofią polityki, głównie libertarianizmem. Publikował m.in. w „Principiach” (*Czy Robert Nozick był libertarianinem?*), „Diametrze” (*The Neo-Aristotelian Defense of Rights, Or a Minimal State Approach*), „Analizie i egzystencji” (*Wokół własności. Próba uporządkowania stanowisk w filozofii politycznej*) oraz „Ruchu filozoficznym” (*Ekonomiczne i etyczne podstawy libertarianizmu*). Jest wykładowcą na Uniwersytecie Śląskim w Cieszynie.

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

www.akademicka.pl

9 788376 382111